

Millî Mücadele Sonrası Yapılan İlk Sanayi Sayımı (1927) Verilerine Göre Türkiye Ekonomisinin Üretim Sektörleri

Productive Sectors of the Turkish Economy According to the Data of the First Industrial Census (1927) After The War of Independence

DOI: 10.38155/ksbd.1370899

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
03/10/2023

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
16/10/2024

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31/12/2024

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Doç. Dr., Nursal KUMAŞ
Uludağ Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi
Bölümü
kumasnursal16@gmail.com
ORCID: 0000-0002-6554-5007

Bu çalışma Türk Tarih Kurumu ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi işbirliğiyle 11-14 Haziran 2019 tarihleri arasında Samsun'da düzenlenmiş olan "100.Yılında 19 Mayıs ve Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu"nda sözlü olarak sunulmuş ve özet bildiri olarak yayımlanmıştır.

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplama gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Öz

1927 yılında yapılan sanayi sayımında toplam on altı sınıf belirlendi ve bu sınıflar üzerinden sayım gerçekleştirildi. Söz konusu alt başlıklar şunlardı: maden çıkarma (istihraç) sanayi; tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayi; dokuma sanayi; ağaç sanayi ve diğer bitki maddeleri sanayi; kâğıt ve karton sanayi; maden sanayi, maden işleme ve makine onarımı ve imalatı; bina ve inşaat sanayi; kimya sanayi; karma sanayi (elektrik sanayi) ve diğer çeşitli sanayiler. İşletme sayısı ve çalışan sayısı açısından bakıldığında ilk sırada tarım ve hayvancılık sanayi gelmekteydi. Toplam işletme sayısı ve çalışan sayısı göz önüne alındığında; ülkenin neredeyse yarıya yakını (işletme sayısı:%43,59; çalışan sayısı: %43,01) tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle uğraşmaktaydı. İşletme sayısı bakımından madencilik ikinci sırada gelirken, dokuma sanayi üçüncü sıradaydı. Çalışan sayısına göre ikinci sırada dokuma ve üçüncü sırada maden sanayi gelmekteydi.

Anahtar Kelimeler: 1927 Sanayi Sayımı, Ekonomi, Cumhuriyet Dönemi Üretim Sektörleri.

Abstract

In the industrial census held in 1927, a total of ten subclasses were determined and the census was carried out based on these classes. Those subheadings were: engraving mining industry; agriculture, domestic animals, fish and hunting products industry; weaving industry; wood industry and other plant materials industry; paper and cardboard industry; mining industry, mine processing and machine repairing and manufacturing; building and construction industry; chemical industry; mixed industry (electricity industry) and various other industries. In terms of number of enterprises and employees, agriculture and livestock industry were the first ones. Considering the total number of enterprises and employees, almost half of the country (number of enterprises: 43,59%, number of employees: 43,01%) was engaged in agriculture and animal husbandry activities. In terms of the number of enterprises, mining was the second, while the weaving industry ranked the third. According to the number of employees weaving was the second and the third one was mining industry.

Keywords: 1927 Industrial Census, Economy, Productive Sectors of The Republican Period

Giriş

Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Kurtuluş Savaşı ve ardından 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'yla beraber Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temelleri atılmış oldu. Yeni kurulan devlet için Atatürk; “*çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmayı ve hatta bu düzeyi aşma*” yı bir hedef olarak belirledi. Cumhuriyet yönetimi bu hedeften hareketle 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'ni düzenledi. Bu kongrede ülkenin liberal ekonomi modeline göre kalkınacağı ilan edildi. Buna ek olarak; dışa bağımlılığı azaltmak için yerli üretimin geliştirilmesi, aşar vergisinin kaldırılması, tütün tarımının serbest bırakılması gibi milli ekonomiye dayalı maddeleri içeren misak-i iktisadi kararları alındı (Özçelik ve Tuncer, 2007: 255-256). Atatürk bu kongrede yaptığı konuşmada; “*...Siyasi ve askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsun iktisadi zaferle tetviç edilmezse semere-i netice payidar olamaz*”¹ şeklinde bir ifade bulundu. Bu ifade ekonomik kalkınmadaki kararlılığın bir göstergesi oldu. Nitekim kalkınmanın özel sektör eliyle gerçekleşmesine yardımcı olmak amacıyla 28 Mayıs 1927 tarihinde Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarıldı. Bu kanunla maden sektörü başta olmak üzere özel işletmelere birçok kolaylıklar sağlandı (Kasalak, 2012: 71-73). Tüm bu girişimlerin yanında mevcut ekonomik yapının belirlenmesi ve bu yapı üzerine inşa edilecek ekonomik hedeflerin oluşturabilmesi için aynı yıl içinde bir de sanayi sayımı gerçekleştirildi.

Bu çalışmanın amacı; yeni kurulan Cumhuriyetin hangi ekonomik sektörler üzerinde şekillendiğini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda 1927 nüfus sayımı ve sanayi sayımı verileri incelenmiştir. Söz konusu verileri daha anlamlı kılmak için tablo ve grafik yöntemine başvurulmuştur. Sayısal veriler cinsiyet faktörü de göz önünde bulundurularak işletme ve çalışan sayısı açısından değerlendirilmiştir. Literatür taramasında Serdar Şahinkaya'nın sanayi sayımı verilerine dayalı olarak hazırlanmış olduğu çalışma tespit edilmiş (Şahinkaya, 2019) ve bu çalışmada yer alan bazı tablolar farklı bakış açılarıyla yeniden ele alınmıştır.

Sanayi Sonuçlarının Analizi

Sanayi sayımı sonuçlarını değerlendirmeden önce 1927 genel nüfus sayımı sonuçlarına bakmak gerekir. Nüfus sayımı verilerinde sektörel dağılım ve meslekler başlığı altında bir sınıflama yapılmıştır.

Tablo 1. 1927 Nüfus Sayımı Verilerine Göre Türkiye'de Sektörlerin ve Mesleklerin Genel Görünümü

Cinsiyet	Zirai	Sanayi	Ticari	Serbest	Memur
Erkek	2.678.737	266.895	248.512	45.247	63.104

¹ “*Askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun iktisadi zaferlerle taçlandırılmadıkça sonuçsuz kalır*”.

² Sanayi sayımı verilerinde Tablo 2'de elektrik sektöründeki işletme sayısı 90 olarak verilmiştir.

Millî Mücadele Sonrası Yapılan İlk Sanayi Sayımı (1927) Verilerine Göre Türkiye Ekonomisinin Üretim Sektörleri

Kadın	1.689.324	32.474	8843	7416	1330
Toplam	4.368.061	299.369	257.355	52.663	64.434
Cinsiyet	Hâkim	Ordu Mensubu	PTT Çalışanı	Çeşitli	Mesleksiz Bilinmeyen
Erkek	9864	162.227	14.576	105.334	2.960.128
Kadın	135	8	242	16.947	5.318.145
Toplam	9999	162.235	14.818	122.281	8.278.273

Kaynak: 28 Teşrin-i Evvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri Mufassal Neticeler Fasikül I.,1929: XLVI.

Türkiye'nin nüfusu 1927 yılı verilerine göre 13.648.270'dir. Tablo 1'e göre mesleği bilinen kişi sayısı da 5.351.215'dir. Mesleği bilinen ve bilinmeyen kişi sayısı toplandığında 18.782 kişinin meslekleri hakkında herhangi bir veri girişi yapılmadığı tespit edilmiştir.

Mesleği bilinen çalışanların sektörel dağılımı neticesinde ilk sırada zirai faaliyetler yer almakta ve bu alanı sırasıyla; sanayi, ticaret ve serbest sektörler takip etmektedir. Bu dört sektör değerlendirildiğinde kadının çalışma hayatı içindeki oranı %34,92'dir. Kadınların çalıştığı sektörler toplam kadın çalışan sayısı açısından değerlendirildiğinde; ilk sırada %96,16 gibi büyük bir oranla tarımsal faaliyetler gelmektedir. Ülke nüfusu dikkate alınıp bir değerlendirme yapıldığında; memur oranı %0,47, PTT çalışanı %0,11 ve hâkim oranı %0,07 düzeylerinde olup oldukça yetersizdir. Bununla beraber ordu çalışanları %1,19'luk oranla dikkat çekmektedir. Başka bir ifadeyle her yüz kişiden biri orduda görevlidir.

Nüfus sayımı verileri ülkenin ekonomik yapısı hakkında genel bir fikir vermekteydi. Hâlbuki 1927 sanayi sayımında küçük esnaf atölyeleri de dâhil olmak üzere tüm sanayi işletmelerinin sayımı yapılmış ve daha ayrıntılı bir ekonomik tablo ortaya çıkarılmıştır. Sanayi sayımında “sanat müessesesi” kavramı temel alınarak, imalathaneler, fabrikalar, maden ocakları, taş ocakları, maden kuyuları, fabrikalar ve atölyelerin sayımı gerçekleştirilmiştir. Tuğla ve taşocakları gibi sanatını bir bina içinde değil de açık alanlarda gerçekleştirenler için “mahal” kelimesi sayıma dâhil edilmiştir. Evlerde veya belli bir mekâna ihtiyaç duyulmaksızın yer değiştirilerek yapılan sanatlar ve şehir merkezleri dışında bulunan su ve yel değirmenleri sayım kapsamına alınmamıştır (Sanayi Sayımı 1927, 1969: 17).

Sayımda eleştiri konusu yapılan bazı hususlar ve birtakım soru işaretleri bulunmaktadır: bir merkeze bağlı işletmelerin ayrı işletme statüsünde sayılması, sayımın aralık ayı gibi işletmelerin faal olmadığı bir ay içinde gerçekleştirilmesi ve bu ayın faaliyetlerinin sayım dışında kalmış olması, büyük-küçük işletmelere aynı mülakatın yapılması, sayım memurlarının görevleri konusunda yeterince eğitilmemiş olmaları ve işletmelerin verileri yıllık olarak değil de sayım tarihini dikkate alarak dikte etmeleri eleştirilmiştir; tamirhanelerin hangi statüye bağlı

olarak sayıldığı ve elektrik santrali gibi ortak kullanıma ait yerler için nasıl bir uygulamada bulunduğu soruları gündeme getirilmiştir (Cillov, 1952: 208-210).

Osmanlı Devleti'nden ekonomik anlamda çökmüş bir enkaz devralan Cumhuriyet yönetiminin, ülke halkının gıda ve giyim ürünlerine olan talebi de dikkate alındığında (Yücel, 2017: 84), ekonomik kalkınmanın omurgasını tarım ve hayvancılık sektörü üzerinden oluşturmayı hedeflemesi makul karşılanmalıdır. Maden işleme, dokuma ve orman ürünleri de bu omurgayı besleyen kaynaklar olarak görülebilir. Bir başka ifadeyle ekonomik sarmalın iç yüzeyini bu sektörler oluştururken, dış yüzeyinde de inşaat, kimya, maden çıkarma, kâğıt, elektrik ve karma sanayi yer almaktadır. Nitekim Tablo 2'deki veriler bu durumu doğrulamaktadır.

Tablo 2. Sanayi Sınıflarına Göre Türkiye'deki İşletmeler ve Bu İşletmelerde Çalışanların Sayısı

No	Sanayi Sınıfı	İşletme Sayısı	%	Çalışan Sayısı	%
1	Tarım, Evcil Hayvanlar, Balık ve Av Ürünleri	28.439	43,59	110.480	43,01
2	Maden, Maden İşleme-Makine Onarımı ve İmalatı	14.752	22,61	33.866	13,18
3	Dokuma	9353	14,34	48.025	18,70
4	Ağaç ve Diğer Bitki Maddeleri	7896	12,10	24.264	9,45
5	Bina ve İnşaat	2877	4,41	12.345	4,81
6	Kimya	697	1,07	3107	1,21
7	Maden Çıkarma (İstihraç)	556	0,85	18.932	7,37
8	Kâğıt ve Karton	348	0,53	2792	1,09
9	Karma	16	0,02	455	0,18
10	Elektrik	90	0,14	1350	0,52
11	Çeşitli Sanayi	221	0,34	1239	0,48
	Toplam	65.245	100,0	256.855	100,0

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 9.

Tablo 2'deki verilere göre tarım ve hayvancılık alanındaki işletme sayısı %43,59 oranıyla açık ara ilk sırada gelmektedir. Sayımda, tarımsal ve hayvansal üretim yapan işletmeler yerine, ürünü muhafaza eden veya üzerinde işlem yapan işletmeler dikkate alınmıştır. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin sanayi boyutu değerlendirilmiştir (Cilov, 1952: 206).

Tüm sektörler içinde işletme ve çalışan sayısı açısından yapılan sıralamada tarım-hayvancılık, ağaç ve kâğıt-karton sektörlerinde bir paralellik söz konusuysen diğer sektörlerde böyle bir durum mevcut değildir. Diğer taraftan maden işleme-makine ve dokuma; kimya-maden çıkarma sektörleri karşılaştırıldığında işletme ve çalışan sayılarının tezatlık gösterdiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle işletme sayısı az olmasına karşın çalışan sayısı yüksektir. Bu tip sektörler “emek yoğun iş kolu” olarak nitelendirilmektedir (Şahinkaya, 2019: 186). Nitekim üretim şekli yoğun emek gücüne dayalı olan tarım-hayvancılık, dokuma, ağaç, bina-inşaat ve maden çıkarma sektörlerinde çalışanların toplamı tüm sektörler içinde %83,34'e ulaşmıştır.

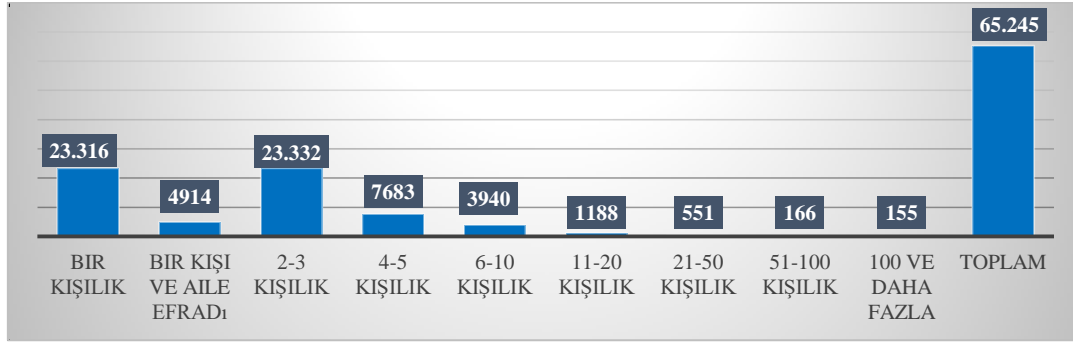
Millî Mücadele Sonrası Yapılan İlk Sanayi Sayımı (1927) Verilerine Göre Türkiye Ekonomisinin Üretim Sektörleri

Tablo 3. İşletmelerin Çalışan Sayısına Göre Değerlendirilmesi

Çalışan Sayısına Göre İşletmeler	İşletme Sayısı	%
Bir Kişilik	23.316	35,74
Bir Kişi ve Aile Efradı	4914	7,53
2-3 Kişilik	23.332	35,76
4-5 Kişilik	7683	11,78
6-10 Kişilik	3940	6,04
11-20 Kişilik	1188	1,82
21-50 Kişilik	551	0,84
51-100 Kişilik	166	0,25
101 ve Daha Fazla	155	0,24
Toplam	65.245	100,0

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 9.

Grafik 1. 1927 Yılında Türkiye'deki İşletmelerin Çalıştırdığı Eleman Sayısına Göre Tasnifi

Tablo 3'e göre hazırlanmıştır.

Tablo 3 ve Grafik 1'e göre aile bireylerinin destek verdiği veya vermediği tek bir kişinin çalıştığı işletmeler tüm işletmelerin %43,27'sini oluşturmaktadır. İşletmelerde çalışan eleman sayısına göre yapılan bölünme 1927 sanayi sayımı verilerinde üç şekilde ifade edilmiştir: 6-20 küçük sanayi (5128 işletme, %7,86); 21-100 orta büyüklükte sanayi (717 işletme, %1,10) ve 101 ve üstü büyük sanayi (155 işletme, %0,24). Bununla birlikte toplam işletme sayısı içinde önemli bir yüzdeye sahip olan ve 6 kişiden az çalışanı bulunan 59.245 (%90,80) işletme herhangi bir sınıflamaya dâhil edilmemiştir. Resmi Gazete'de yayımlanan yönetmeliğe göre günümüzde on kişiden az çalışanı olanlar mikro işletme; elli kişiden az olanlar küçük işletme ve 250 kişiden az çalışanı olanlar da orta büyüklükte işletme olarak değerlendirilmiştir (Resmi Gazete, 18.11.2005). Bu bağlamda 1927 yılı verilerinde hiçbir kategoriye alınmayan işletmeler "mikro işletme" olarak isimlendirilebilir. Cumhuriyet yönetimi söz konusu mikro işletmelerin sayıca çoğunluğunu önceden fark etmiş ve bu işletmeleri daha verimli kılmak için 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde alınan misak-i iktisadi kararlarının 11. Maddesini şu şekilde belirlemiştir: "Türkler hangi sınıf ve meslekte olurlarsa olsunlar... Meslek, zümre itibarıyla el ele vererek birlikler kurar, memleketini ve birbirlerini tanımak,

anlaşmak için seyahatler ve birleşmeler yaparlar” (Kayıran ve Saygın, 2019: 47). Bu çerçevede sermaye birliktelikleri teşvik edilerek daha büyük işletmelerin açılması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda “Türk müteşebbis sınıfı” oluşturulup desteklenmeye çalışılmıştır (Altıparmak, 1998: 70).

Cumhuriyetin ilk yıllarında özel sektör aracılığıyla ekonomik gelişim öngörülmüş olmasına karşın girişimci deneyimsizdir, sermayesi yetersizdir ve daha kârlı gördüğü ticarete yönelmiştir (Durmuş ve Aydemir, 2016: 160-161). Bu duruma ek olarak altyapı eksikliği, kalifiye eleman sıkıntısı, çeşitli düzenlemelerle yapılan devlet müdahaleleri (Sarıçoban, 2020: 235; Akduru, 2023: 872) ve mevcut gümrük oranlarının antlaşmanın imzalanmasından beş yıl sonra yürürlüğe gireceği yönünde Lozan Antlaşması’nda alınmış olan karar gibi birçok etken sanayi sektöründe özel girişimcinin istenilen düzeyde başarılı olmasını engellemiştir (Vural, 2008: 93; Yıldırım, 2014: 29).

Sanayi sayımı verilerinde küçük sanayi işletmelerini tanımlamak için 6 çalışan sayısı alt sınır olarak verilmiş fakat veriler 4 çalışan sayısı dikkate alınarak hazırlanmıştır. Tablo 4’teki verilere göre tarım-hayvancılık, dokuma, ağaç mamulleri, maden, bina-inşaat ve kimya sektörlerine ait işletmelerin mikro düzeyde kaldıkları anlaşılmaktadır. Elektrik, karma, maden çıkarma ve kâğıt-karton sektörleri de mikro düzeyin üstündedir.

Tablo 4. Sanayi Sektörlerine Ait İşletmelerde 4’ün Altında ve Üstünde Çalışan Eleman Oranı

Sanayi Sektörleri	4 Kişinin Altında Eleman Çalıştıran		4 ve Daha Fazla Eleman Çalıştıran	
	İşletme Adedi	(%)	İşletme Adedi	(%)
Maden Çıkarma	217	39,03	339	60,97
Tarım, Evcil Hayvan, Av ve Balıkçılık	22.004	78,00	6255	22,00
Dokuma	6894	73,71	2459	26,29
Ağaç Mamulleri ve Diğer Bitki Maddesi	6544	82,87	1352	17,13
Kâğıt ve Karton	172	49,43	176	50,57
Maden	13.188	89,39	1564	10,61
Bina ve İnşaat	1632	56,73	1245	43,27
Kimya	500	71,73	197	28,27
Karma	6	37,50	10	62,50
Elektrik	33	36,70	59	63,30
Diğer Sanayi	192	86,90	27	13,10
Toplam	51.382		13.683	

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 11, 14.

Tablo 4’teki veriler misak-i iktisadi dâhilinde alınan sermaye birlikteliği hedefini gerçekleştirmek için uygulanan teşviklerin aynı sektörde faaliyet gösteren işletmeler için yeterli olmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bununla beraber 4 ve üstü eleman çalıştıran işletmeler içinde ikinci sırayı birçok sektörün ortaklığını gerektiren karma sanayisi almıştır. Her ne kadar

Millî Mücadele Sonrası Yapılan İlk Sanayi Sayımı (1927) Verilerine Göre Türkiye Ekonomisinin Üretim Sektörleri

bu sektörün diğer sanayi sektörleri içindeki payı düşük olsa da sermaye birlikteliği sağlanmasına yönelik farklı sanayi sektör temsilcilerinin bir araya getirilmesi düşüncesinin başarıya ulaştığı ifade edilebilir.

XX. yüzyılın önemli bir enerji kaynağı olan elektriğin evlerin ve şehirlerin aydınlatılmasında kullanılması Cumhuriyet yönetiminin öncelikleri arasında yer almıştır. Bu amaçla 1923-1930 yılları arasında birçok özel şirkete elektrik üretme ve dağıtım yapma imtiyazı verilmiştir (Karayaman, 2014: 51-52). Elektrik sektörünün profesyonelliği gerektirmesi, etki alanının tüm yurdu kapsamasının planlanması ve bu alanda kurulan 92 adet² işletmenin 35'inin, 6 ve üstünde eleman çalıştıran işletmeler olması bu sektörü ilk sıraya taşımıştır. 1927 yılında Türkiye genelinde 51 ve üstü eleman çalıştıran toplam 321 adet işletme bulunmaktaydı. Bu işletmelerin sektörlere göre dağılımı şöyleydi:

Tablo 5. 51 ve Daha Fazla Eleman Çalıştıran İşletmelerin Sektörlere Göre Dağılımı

Sanayi Sektörleri	51 ve Daha Fazla Eleman Çalıştıran İşletme Adedi	Bulunduğu Sektör İçindeki Oranı (%)
Tarım	98	0,34
Dokuma	96	1,02
Maden Çıkarma	51	9,17
Ağaç Ürünleri	29	0,36
Maden	16	0,10
Bina İnşaatı	13	0,45
Kâğıt ve Karton	7	2,01
Elektrik	7	7,77
Kimya	3	0,43
Karma	1	6,25
Toplam	321	

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 10, 14.

Sanayi sayımında yapılan sınıflamaya göre orta büyüklükte tabir edilen işletmelerin çoğunlukla; tarım, dokuma ve maden çıkarma sektörlerine ait olduğu Tablo 5'te görülmektedir. Ülkenin ekonomik açıdan tarım odaklı bir büyüme karakteristiği göstermesi, sanayi işletmelerinin %43,59'unun tarımsal faaliyetlerle ilişkili olmasına neden olmuştur (Cillov, 1970: 30). Bu nedenle tarım-hayvancılık sektörü mikro işletme düzeyinde olduğu gibi orta büyüklükteki işletmeler arasında da ilk sırada yer almıştır. Yine tabloya göre maden çıkarma, elektrik ve karma sektörlerin diğer sektörlerle göre profesyonelleşme eğiliminde olduğu ifade edilebilir.

Tablo 6. Çeşitli Tipteki Motorların En Çok Kullanıldıkları Sektörlere Göre Dağılımı

Motor Çeşitleri	Toplam	En Çok Kullanılan Sektör (ler)	Kullanım Adedi	Beygir Kuvveti Toplamı
Elektrik	2595	Tarım	692	87.223

² Sanayi sayımı verilerinde Tablo 2'de elektrik sektöründeki işletme sayısı 90 olarak verilmiştir.

		Maden Elektrik	496 166	
Petrol, Yağ ve Benzin	1212	Tarım Maden Dokuma Ağaç ürünleri	602 171 112 108	29.218
Buhar	605	Tarım Dokuma Ağaç ürünleri	300 68 62	37.854
Su	252	Tarım	165	6388
Rüzgâr	113	Maden	107	1286
Gazyağı	73	Tarım	35	1579
Toplam	4850			163.548

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 12-13.

Tablo 6'ya göre tüm sanayi sektörlerinde bulunan toplam 4850 adet motorun çoğunluğu elektrikle çalışmaktadır (2595 motor; %53,51) ve toplam beygir gücünün %53,33'ünü oluşturmaktadır. Yağ, petrol ve benzinle çalışan motorlar ikinci sırada yer almıştır (1212 motor; %24,99). Bunları sırasıyla; buhar (605 motor, %12,47); su (252 motor, %5,20); rüzgâr (113 motor, %2,33) ve gazyağı (73 motor; %1,51) gücüyle çalışan motorlar izlemektedir. Buna karşın elde edilen beygir gücü açısından bakıldığında sıralamanın bozulduğu görülmektedir. Yağ, petrol ve benzinle çalışan motor sayısı neredeyse buharla çalışan motor sayısından iki kat daha fazla olmasına karşın, buharlı motordan elde edilen beygir gücü diğerine oranla %5,28 oranında daha fazladır. Aynı şekilde rüzgârla çalışan motor sayısı gazyağıyla çalışan motor sayısından 1,5 kat fazla olmasına karşın, gazyağıyla çalışan motorlar diğerine oranla %0,18 daha fazla beygir gücü üretmektedir (Sanayi Sayımı 1927, 1969: 11-12). Bu durumda buharlı motorları, yağ-petrol ve benzinle çalışan motorlara; gazyağıyla çalışan motorları da rüzgârla çalışan motorlara tercih etmek düşünülebilir. Bununla beraber bu motorları kullanıldığı sektörlerin özelliklerine uyum açısından da ayrıca değerlendirmek gerekir.

Sanayi sayımı verilerine göre sektörlerin büyük bir çoğunluğu motor gücü kullanmadan üretim yapmaktadır. Motor kullanımı tüm sektörler içinde yalnızca %4,32'lik bir değere sahiptir. Motor nicel olarak en fazla ve sektörel olarak en yaygın tarımsal faaliyetlerde kullanılmaktadır. Ağırlıklı olarak elektrik, petrol, yağ ve buhar gücüyle çalışan motorların çoğunlukla; tarım, maden, ağaç ve dokuma sektörlerinde kullanıldığı anlaşılmaktadır (Şahinkaya, 2019: 191-193).

Tablo 7. Dört ve Daha Fazla Eleman Çalıştıran İşletmelerdeki Türk Çalışanların Görünümü

Sınıf	Maden Çıkarma	Tarım	Dokuma	Ağaç	Kâğıt Karton	Maden	Bina ve İnş.	Kimya	Karma	Elektrik	Diğer	Toplam
E.Patron	257	4679	1570	1305	171	1192	730	194	15	50	21	10.184
K.Patron	-	36	46	8	4	13	2	5	-	-	1	115

Millî Mücadele Sonrası Yapılan İlk Sanayi Sayımı (1927) Verilerine Göre Türkiye Ekonomisinin Üretim Sektörleri

TOP.	257	4715	1616	1313	175	1205	732	199	15	50	22	10.299
E.Memur	809	1956	665	496	371	232	133	142	35	618	67	5524
K.Memur	-	77	1353	3	9	6	1	5	-	3	134	1591
TOP.	809	2033	2018	499	380	238	134	147	35	621	201	7115
14-İşçi E.	633	7426	2660	1180	138	1437	843	143	21	21	5	14.507
14-İşçi K.	5	5684	1985	210	22	11	75	39	1	42	-	8074
TOP.	638	13.110	4645	1390	160	1448	918	182	22	63	5	22.581
14+İşçi E.	17.013	37.664	12.249	8779	1618	7797	6559	1409	368	975	309	94.740
14+İşçi K.	72	12.901	14.201	971	167	342	340	206	14	111	135	29.460
TOP.	17.085	50.565	26.450	9750	1785	8139	6899	1615	382	1086	444	124.200
GENEL TOP.	18.789	70.423	34.729	12.952	2500	11.030	8683	2143	454	1820	672	164.195

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 14. E: Erkek, K: Kadın

Tablo 7'ye göre kadınlar; maden çıkarma, karma ve elektrik sektörleri dışındaki diğer tüm sektörlerde işveren konumundadırlar. Maden işleme sektöründe 13 işveren kadının bulunması dikkat çekicidir. Kadınların çalıştığı sektörler içinde ilk sırayı dokuma almaktadır. İşveren kadınların %40'ı, memur kadınların %85'i ve 14 yaşın üstündeki kadın işçilerin de %48,2'si dokuma sektöründe görev yapmaktadır. Erkeklerin çalıştığı sektörler içinde ilk sırayı tarımsal faaliyetler almaktadır. Patron erkeklerin %45,9'u, memur erkeklerin %35,4'ü ve 14 yaşın üstündeki erkek işçilerin de %39,8'i tarım sektöründe çalışmaktadır.

Dört veya daha fazla işçi çalıştıran işletmelerde, 14 yaşın altında olup çocuk olarak nitelendirilebilecek düzeyde işçi olarak çalışan sayısı %13,8'dir. Tüm işletmeler dikkate alındığında bu oran yine %8,8'dir. Başka bir ifadeyle her çalışan 100 kişiden yaklaşık 9'u çocuktur. Çocuk işçi oranının en yüksek olduğu sektör tarımdır (%58,1). Ucuz ve kalifiyesiz iş gücü olarak görülen çocukların çoğunlukla bu sektörde çalışıyor olmaları doğal olarak görülmelidir. Çocuk işçiler içinde kızların oranı %35,8'dir. Elektrik sektöründe çocuk işçilerin de çalışıyor olması dikkat çekici görünmektedir.

Tablo 8. Dört ve Daha Fazla Eleman Çalıştıran İşletmelerdeki Yabancı Çalışanların Görünümü

Sınıf	Maden Çıkarma	Tarım	Dokuma	Ağaç	Kâğıt Karton	Maden	Bina ve İnş.	Kimya	Karma	Elektrik	Diğer	Top.
E.Patron	22	196	109	96	30	89	21	18	1	10	10	602
K.Patron	2	11	17	-	-	9	1	-	-	-	-	40
Toplam	24	207	126	96	30	98	22	18	1	10	10	642
E.Memur	121	219	56	45	22	77	16	35	1	77	15	684
K.Memur	-	3	14	-	-	-	-	-	-	1	-	18
Toplam	121	222	70	45	22	77	16	35	1	78	15	702
14-İşçi E.	-	2	1	62	-	-	2	-	-	3	-	70
14-İşçi K.	-	3	-	30	-	-	-	-	-	-	-	33
Toplam	-	5	1	92	-	-	2	-	-	3	-	103
14+İşçi E.	15	21	-	92	1	40	-	-	-	2	-	171
14+İşçi K.	-	-	-	73	-	-	-	-	-	-	-	73
Toplam	15	21	-	165	1	40	-	-	-	2	-	244
Genel Top.	160	455	197	398	53	215	40	53	2	93	25	1691

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 14. E: Erkek, K: Kadın

Tablo 8'e göre dört ve daha fazla eleman çalıştıran işletmelerde çalışan yabancı nüfus içinde memurlar ilk sırada gelmektedir. İşveren ve işçiler bunu takip etmektedir. Bu sıralama yabancıların Türk çalışanlara oranla daha eğitilmiş ve kalifiye eleman olduklarını göstermektedir. Yabancı çalışanlar içinde de çocuk çalışanlar bulunmaktadır. Bu çocuklar %89,3 gibi ağırlıklı bir oranla ağaç sanayi sektöründe yer almaktadır. Yabancı çalışanların sektörel dağılımları değerlendirildiğinde sırasıyla; tarım, ağaç, maden işleme, dokuma ve maden çıkarma ön sıralarda gelmektedir.

Tablo 9. 1927 Yılı Verilerine Göre Üretim Sektörlerinin Yıllık Tutarları ve Yüzdeleri

Sektör	Yıllık Üretim (Lira)	Sektör İçindeki Oranı (%)	Sektör İçinde Yabancı Hammadde Oranı (%)
Tarım	281.605.268	65,07	5,65
Dokuma	76.365.949	17,65	21,55
Kimya	17.244.353	3,99	26,31
Ağaç Mamulleri ve Diğer Bitki Maddesi	15.161.347	3,50	20,25
Maden	14.444.322	3,34	43,51
Maden Çıkarma	12.379.563	2,86	5,40
Kâğıt ve Karton	4.237.515	0,98	69,80
Bina ve İnşaat	3.816.260	0,88	7,97
Karma	122.050	0,03	71,34
Çeşitli Sanayi	7.364.228	1,70	60,60
Toplam	432.740.855	100,0	

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 15.

Madenlerin üretim değerleriyle hammaddeye ödenen girdi fiyatları arasındaki fark gayri safi katma değerinin tespit edilmesini sağlamaktadır. 1927 sanayi sayımı verilerine göre maden işleme sanayi maden çıkarmaya göre yaklaşık %7 daha fazla gayri safi katma değeri oluşturmaktadır (Şahinkaya, 2019: 203). Bununla birlikte maden çıkarma sektörü üretimde %5,4 oranında ithal hammadde kullanırken bu oran maden işleme sektöründe %43,5'tir. Maden çıkarma sektöründe 119 işletme faaliyet gösterirken maden işleme de bu sayı 14.752'dir. İşletme sayısının çalışan sayısı ile doğru orantılı olduğu da ayrıca dikkate alınmalıdır (Bakınız Tablo 2). Bu durumda söz konusu iki sektörün yıllık üretim miktarları ve işletme sayıları dikkate alındığında girişimciye göre maden çıkarmanın, maden işlemeye göre daha kârlı bir faaliyet alanı olduğu ifade edilebilir. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında girişimcilerin madeni (cevher) hammadde olarak satmayı daha uygun görmelerinin altında yatan sebep bu olmalıdır. Üstelik ülke içinde madeni çıkaracak veya işleyecek yeterli düzeyde ekipmanın, teknik bilginin ve uzmanlaşmanın olmaması (Öz, 2018: 51, 58) girişimciyi engellediği gibi hammadde ve işlenmiş ürün miktarını da azaltmaktadır.

Tablo 9 dikkate alınıp, hammadde açısından dışarıya bağımlılık değerlendirildiğinde, %50 sınırının üstünde üç sektör yer almaktadır; karma sektör (%71,34); kâğıt ve karton

Millî Mücadele Sonrası Yapılan İlk Sanayi Sayımı (1927) Verilerine Göre Türkiye Ekonomisinin Üretim Sektörleri

(%69,80) ve çeşitli sanayi (%60,60). Bununla beraber söz konusu sektörlerde yıllık üretim düzeylerinin oldukça düşük oluşu (%0,03; %0,98; %1,70) bu sektörleri yeni ülkenin sırtında bir yüke dönüştürmektedir. Dışarıya bağımlılıkta diğer sektörler %50 sınırının altında yer almaktadır: maden (%43,51); kimya (%26,31); dokuma (%21,55); ağaç ürünleri (%20,25); bina ve inşaat (%7,97), tarım (%5,65) ve maden çıkarma (%5,40). Bu sektörler içinde özellikle dikkat çeken unsur tarıma dayalı sanayi üretiminin açık ara önde olması ve ülke dışından ithal edilen hammadde miktarının aşağı seviyelerde kalmasıdır. Bu durum tarıma dayalı sanayi üretimini kârlı ve cazip bir hale getirmektedir. Nitekim tarım-hayvancılık sektörüne dayalı sanayi üretiminden elde edilen üretim kıymeti genel üretimin %65'ini oluşturmaktadır. Yine bu sektörün bir uzantısı olan dokuma sanayinin-ülkedeki tüm üretimin dikkate alınmamış olmasına karşın-üretimdeki kıymet payı %18'dir (Yılmaz, 2024: 5).

İl Bazında Ekonomik Sektörler

Sektörlere Göre İşletme Sayısı

1927 sanayi sayımı verilerinde; sektörler için işletme sayıları il ve ilçe bazında ayrı ayrı verilmiştir. Sanayi sayımı verileri şehirlerin ekonomik açıdan gelişmişlik düzeyi ve üretim şekilleri açısından önemli bilgiler içermektedir (Şahinkaya, 2019: 194). Buna karşın bazı illerin toplam işletme sayıları, ilçelerinin toplamıyla tutarsızlık arz etmektedir. Bu nedenle 1927 yılı itibarıyla ülke genelinde toplam 65.245 olarak verilen işletme sayısının yeniden yapılan inceleme sonucunda 65.270 olduğu belirlenmiştir.

Tablo 10. İllerdeki Sektörlere Ait Doğru-Yanlış Cetveli

İl	Sektör	Tutarlı Toplam	Tutarsız Toplam	Fark
Ankara	Maden Çıkarma	85	80	+5
Ankara	Maden ve Maden İşletmesi-Makine İmalatı	314	317	-3
Ankara	Tarım, Evcil Hayvanlar, Av ve Balıkçılık	495	499	-4
Ankara	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	135	136	-1
Ankara	Bina ve İnşaat	96	93	+3
Aksaray	Tarım, Evcil Hayvanlar, Av ve Balıkçılık	132	140	-8
Balıkesir	Maden ve Maden İşletmesi-Makine İmalatı	547	548	-1
Gaziantep	Maden ve Maden İşletmesi-Makine İmalatı	204	199	+5
İstanbul	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	1242	1244	-2
İzmir	Bina ve İnşaat	80	78	+2
İzmir	Çeşitli veya Belirsiz	52	53	-1
Kayseri	Dokuma	109	108	+1
Kayseri	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	89	90	-1
Kocaeli	Tarım, Evcil Hayvanlar, Av ve Balıkçılık	491	528	-37
Kocaeli	Dokuma	103	111	-8
Kocaeli	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	153	145	+8
Kocaeli	Bina ve İnşaat	133	134	-1
Kocaeli	Maden ve Maden İşletmesi-Makine İmalatı	269	276	-7
Konya	Dokuma	300	220	+80

Manisa	Çeşitli veya Belirsiz	9	10	-1
Sivas	Maden ve Maden İşletmesi-Makine İmalatı	229	233	-4
Toplam		5267	5242	+25

Özellikle Ankara ve Kocaeli illerine ait verilerde eksiklik olduğu saptanmıştır. En belirgin tutarsızlıklar; Konya ilinde dokuma sektörü alanında ve Kocaeli ilinde de tarım, evcil hayvanlar, av ve balıkçılık sektörüne ait işletme sayılarının toplamında yapılmıştır. Tablo 10'a göre hata payı %0,47 düzeyinde olup toplam işletme sayısı açısından kayda değer gözükmemektedir.

Tablo 11. Sektörlerin İlk Beş Şehre Göre Sıralanması

Maden Çıkarma	Tarım, Evcil Hayvanlar Av ve Balıkçılık	Dokuma	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	Bina ve İnşaat	Maden ve Maden İşletmesi-Makine İmalatı	Kâğıt ve Karton	Kimya	Karma
Ankara (85)	İstanbul (2776)	İstanbul (1963)	İstanbul (1242)	Kırşehir (214)	İstanbul (2001)	İstanbul (223)	İstanbul (156)	İzmir (5)
Zonguldak (63)	İzmir (1852)	İzmir (430)	Bursa (548)	Balıkesir (159)	Bursa (762)	İzmir (31)	Gaziantep (58)	Balıkesir İstanbul Manisa (2)
Bursa (58)	Balıkesir (1289)	Gaziantep (426)	İzmir (463)	Kocaeli (133)	Konya (594)	Ankara (9)	İzmir (55)	Aydın Cebelibereket Kırklareli Kütahya Ordu (1)
Eskişehir (53)	Bursa (1265)	Denizli (423)	Kastamonu (365)	Manisa (133)	Kastamonu (550)	Adana Balıkesir Kastamonu Manisa (5)	Balıkesir (52)	-
Kastamonu (31)	Gaziantep (1117)	Bursa (408)	Konya (301)	Bursa (132)	Balıkesir (547)	Kayseri Konya Trabzon(4)	Malatya (36)	-

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 31-45. (Parantez içindeki rakamlar işletme sayılarını ifade etmektedir).

Türkiye'nin her bölgesi maden rezervi ve çeşitliliği açısından önemli bir konuma sahiptir. Maden arama faaliyeti pahalı ve riskli olmasına karşın bu sektör ülke genelinde büyük bir yaygınlık göstermektedir. Toplam 63 ilin sadece 13'ünde maden işletmesi bulunmamaktadır: Adana, Amasya, Bilecik, Elazığ, Giresun, Gümüşhane, Isparta, Kırklareli, Malatya, Maraş, Mardin, Rize ve Tekirdağ. Maden çıkarma sektöründe Ankara ilk sırada yer almaktadır. Üstelik toplam 85 işletmenin 78'inin şehir merkezinde yer alması dikkat çekicidir. Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) verilerine göre Ankara ili sınırları içinde 23 farklı maden tespit edilmiştir: Altın, bakır, kurşun, çinko, kaya tuzu, kireç taşı, kum-çakıl, mermer, linyit... Bunlardan bazılarıdır. Zonguldak taşkömürü açısından zengindir (Diğer madenler: Bakır, fosfat, manganez...). Bursa maden zenginliği açısından önemlidir. Altın, bor, mermer, krom ve linyit gibi yirmiden fazla farklı maden bu yörede çıkmaktadır. Eskişehir başta lületaşı olmak üzere pek çok madene ev sahipliği yapmaktadır. Kastamonu'da bakır, linyit, çinko ve cıva önde gelen

Millî Mücadele Sonrası Yapılan İlk Sanayi Sayımı (1927) Verilerine Göre Türkiye Ekonomisinin Üretim Sektörleri

madenler arasında yer almaktadır (“Ankara, Zonguldak, Bursa, Eskişehir ve Kastamonu Vilayetleri Maden ve Enerji Kaynakları”, 2010).

Tablo 11’e göre tarım, evcil hayvanlar, av ve balıkçılık sektörü işletme sayısı açısından değerlendirildiğinde, İstanbul belirgin bir şekilde ilk sıradadır. Şehirdeki 2776 işletmeden yalnızca 24 tanesi, 50 ve üzerinde eleman çalıştıran orta derecede (veya büyük) işletmedir. Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinden uzak bir şehrin açık ara ilk sıraya yerleşmesinde, tarım-hayvancılık sektörünün birçok alt sektör içermesi ve hammaddenin çıkarıldığı yerde işlenmemesi etkili olmuştur. İzmir, Balıkesir, Bursa ve Gaziantep illeri için de aynı durum söz konusudur. Dokuma sektöründe İstanbul tartışmasız lider konumundadır. Makineleşmenin önemli olduğu bu sektörde büyükşehirler ilk sıralarda yer almıştır. İlk beş içinde Denizli’nin de yer alması dikkat çekicidir. Ağaç ürünleri sektöründe İstanbul ilk sırada yer alırken bu şehri Bursa ve İzmir takip etmektedir. Ormanlar açısından zengin bir coğrafyaya sahip olan Kastamonu kendi hammaddesini işlemeyi başarmış ve bölgede 365 adet işletme açılmıştır. Konya şehri de çevre illerden gelen hammaddeyle beraber beşinci sıraya yerleşmiştir.

Bina ve inşaat sektöründe Kırşehir’in önemli bir farkla ilk sırada yer alması oldukça ilginç gözükmektedir. Şehirdeki toplam 214 adet işletmenin 209’u Avanos ilçesinde ve sadece 5’i Kırşehir şehir merkezindedir. Günümüzde Nevşehir iline bağlı olan bu ilçede çok eski dönemlerden itibaren çanak ve çömlek yapımı yaygındır. 1927 yılı nüfus sayımı verilerine göre Avanos’un nüfusu 24.234 olup orta büyüklükte bir ilçe konumundadır (Umumî Nüfus Tahriri Fasikül I Mufassal Neticeler, 1929: XI). Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomik anlamda önemli olan bu alt sektör günümüzde eski değerini kaybetmeye başlamıştır (Ceylan ve Bayazıt, 2012: 80-81). Bina ve inşaat sektöründe Kırşehir’den sonra dört önemli şehir gelmektedir: Balıkesir, Kocaeli, Manisa ve Bursa. Maden işleme sektöründe Kastamonu ilinin ilk beş içinde yer alması dikkat çekicidir. Kâğıt sektöründe ilk üç sırada; İstanbul, İzmir ve Ankara gelmektedir. Kastamonu’nun dördüncü sırada yer alması, şehrin orman ve maden ürünleri üzerine uzmanlaşmış olduğunu göstermektedir. Manisa bina ve inşaat sanayi; Trabzon ve Kayseri de kâğıt ve karton sanayi içinde ilk beş içinde bulunmaktadır.

Tüm sektörler dikkate alındığında; ilk beş içinde toplam 21 şehir yer almaktadır. Bu şehirlerin 1927 yılındaki nüfuslarına göre sıralaması şu şekildedir: İstanbul (794.444), İzmir (526.005), Konya (504.384), Balıkesir (421.066), Ankara (404.720), Bursa (401.595), Manisa (374.013), Kastamonu (336.501), Malatya (306.882), Kütahya (302.426), Trabzon (290.303), Kocaeli (286.600), Zonguldak (268.909), Kayseri (251.370), Denizli (245.048), Gaziantep (215.762), Aydın (212.541), Eskişehir (154.332), Kırşehir (126.901), Kırklareli (108.989) ve Cebelibereket (107.694) (Umumî Nüfus Tahriri Fasikül I Mufassal Neticeler, 1929: II-XVII).

İstanbul dokuz sektörün altısında ilk sıradadır. Karma sektörde ikinci sırada yer alırken, bina-inşaat ve maden çıkarma alanında ilk beşin içinde değildir. Ankara maden çıkarma alanında, İzmir karma sanayide birinci sırada gelmektedir. Dokuz sektör içinde ilk beş içinde yer alma sıklığına bakıldığında; İstanbul (7), Balıkesir (6), Bursa (6), İzmir (6), Kastamonu (4), Gaziantep (3), Konya (3), Manisa (3) ve Ankara (2) ön plana çıkmaktadır. Sanayi işletmelerinin ağırlıklı olarak ülkenin batısında açılmış olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın güneydoğuda Gaziantep, kuzeyde Kastamonu ve İç Anadolu'da Konya ve Ankara'nın sanayi işletmeleri bakımından bir atılım içinde oldukları görülmektedir. Adana, Antalya ve Mersin gibi güney şehirlerinin hiçbirinin ilk beş içinde olmaması, bu bölgedeki sanayi işletmelerinin niceliğinin henüz istenilen düzeyde olmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu 21 şehrin nüfusları ve birden fazla sektörün içinde ilk beş içinde yer alma ilişkisi arasında genel anlamda bir paralellik olduğu görülmektedir. Bu ilişkiyi bozan sadece iki şehir vardır: Gaziantep ve Malatya. Gaziantep üç sektör içinde ilk beşte yer almasına rağmen nüfus açısından ilk on şehrin içinde değildir. Malatya'nın nüfusu ilk dokuz içinde olmasına karşın sektörel işletme bazında ilk beşin içinde yer almamaktadır. Başka bir ifadeyle bu iki şehrin nüfus büyüklükleriyle sektörel işletme sayıları tezatlık göstermektedir.

Türkiye'de 1927 yılı itibarıyla işletmelerin il bazında dağılımlarında ilk onda sırasıyla şu şehirler ve işletme sayıları yer almaktadır: İstanbul (8634), İzmir (3521), Bursa (3209), Balıkesir (2596), Konya (2325), Manisa (2121), Gaziantep (2021), Kastamonu (1882), Kütahya (1812) ve Denizli (1581)³. Nüfus açısından ilk on içinde Gaziantep ve Denizli yoktur. Bunun dışında diğer sekiz şehir -nüfuslarıyla doğru orantılı olarak- işletme sayısı açısından da ilk on içindedir. Nüfusu ilk on içinde olmasına karşın toplam işletme sayısı 1276 olan Ankara 13. sırada yer alıp ilk on şehir arasına girememiştir.

Sektörlere Göre Çalışan Sayısı

Türkiye'de 1927 yılı itibarıyla 255.827 çalışan vardır. İl-ilçe bazında verilen işletmelerdeki çalışan sayıları toplanırken bazı sektörlerde hatalar tespit edilmiştir. Buna karşın tutarlı ve tutarsız toplamlar arasındaki fark çok az olup hata payı %0,68'dir. Söz konusu veri hatası düzeltildiğinde ülke genelinde çalışan sayısı 255.720 olarak bulunmuştur.

Tablo 12'deki verilere göre sektörel açıdan en büyük yanlışlıklar; Mardin ilinde dokuma sektöründe ve Kocaeli ilinde tarım-evcil hayvanlar-av-balıkçılık sektörüne aittir. Şehir

³ İl bazındaki işletme sayıları için Tablo 10'daki tutarlı rakamlar dikkate alınmıştır.

Millî Mücadele Sonrası Yapılan İlk Sanayi Sayımı (1927) Verilerine Göre Türkiye Ekonomisinin Üretim Sektörleri

bazında bir değerlendirmede bulunulduğunda; hataların ağırlıklı olarak Ankara ve Kocaeli illerine ait sektörlerde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 12. İllerdeki Çalışan Sayılarına Ait Doğru-Yanlış Cetveli

İl	Sektör	Tutarlı Toplam	Tutarsız Toplam	Fark
Ankara	Maden Çıkarma	660	654	+6
Ankara	Maden ve Maden İşletmesi, Makine İmalatı	668	672	-4
Ankara	Bina ve İnşaat	672	668	+4
Ankara	Tarım, Evcil Hayvanlar, Av ve Balıkçılık	1283	1288	-5
Ankara	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	400	402	-2
Ankara	Dokuma	379	378	+1
Çanakkale	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	161	197	-36
Elazığ	Tarım, Evcil Hayvanlar, Av ve Balıkçılık	783	785	-2
Erzincan	Tarım, Evcil Hayvanlar, Av ve Balıkçılık	215	214	1
Gümüşhane	Tarım, Evcil Hayvanlar, Av ve Balıkçılık	115	118	-3
İçel	Maden ve Maden İşletmesi, Makine İmalatı	104	124	-20
İzmir	Çeşitli veya Belirsiz	365	366	-1
Kayseri	Dokuma	4317	4281	+36
Kayseri	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	126	161	-35
Kocaeli	Tarım, Evcil Hayvanlar, Av ve Balıkçılık	2232	1524	+708
Kocaeli	Dokuma	272	104	+168
Kocaeli	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	946	530	+416
Kocaeli	Bina ve İnşaat	553	956	-403
Kocaeli	Maden ve Maden İşletmesi, Makine İmalatı	594	607	-13
Manisa	Çeşitli veya Belirsiz	25	27	-2
Mardin	Dokuma	140	1040	-900
Sivas	Maden ve Maden İşletmesi, Makine İmalatı	613	634	-21
Toplam		15.623	15.730	-107

Ülke genelinde çalışan nüfus sayısı açısından ilk on sırada sırasıyla şu iller gelmektedir: İstanbul (42.582), İzmir (27.820), Zonguldak (11.325), Balıkesir (11.102), Aydın (10.259), Bursa (9886), Gaziantep (7887), Kayseri (6748), Adana (6119) ve Kütahya (5451). Bu illerdeki çalışanların sektörlere dağılımı Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13. İllerdeki Sektörlere Ait Çalışan Sayıları

İl	Maden Çıkarma	Tarım, Evcil Hayvanlar Av ve Balıkçılık	Dokuma	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	Bina ve İnşaat	Maden ve Maden İşletmesi Makine İmalatı	Kâğıt ve Karton	Çiğirginlik	Çiğirginlik	Çeşitli veya Belirsiz ⁴
İlk On İçinde Yer Alan İller										
İstanbul	56	16.925	10.653	4698	891	4983	1922	1033	30	1391
İzmir	1061	18.224	3921	1517	415	1265	314	379	359	365
Zonguldak	7897	1161	198	693	511	789	5	17	-	54
Balıkesir	2836	4280	648	589	717	1742	18	185	44	43

⁴ Tablo 2'de elektrik sektörü ayrı yazılmış fakat Tablo 13'te çeşitli veya belirsiz sanayi başlığı altında birlikte verilmiştir.

Aydın	71	7313	685	491	463	909	2	52	1	272
Bursa	217	3665	2872	1064	438	1426	15	33	-	156
Gaziantep	13	5284	1282	409	40	543	3	312	-	1
Kayseri	151	1354	4317	126	85	698	9	8	-	-
Adana	-	1350	3052	813	103	656	57	80	-	8
Kütahya	381	2156	1029	277	551	868	-	181	3	5
Son On İçinde Yer Alan İller										
Kars	52	394	58	91	2	105	-	-	-	28
Artvin	20	256	55	-	65	217	-	-	-	-
Erzincan	23	215	56	59	17	195	-	-	-	-
Aksaray	5	262	34	33	45	131	-	-	-	-
Şebinkarahisar	1	169	58	31	6	152	-	-	-	-
Bitlis	11	240	47	5	2	84	-	-	-	-
Gümüşhane	-	115	21	16	8	97	-	-	-	-
Van	1	74	38	11	-	55	-	-	-	-
Bayazıt	51	30	14	6	-	9	-	-	-	-
Hakkâri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 31-45.

İşletme sayısı bakımından ilk beşin içinde olup, çalışan nüfus açısından ilk beşte yer almayan yedi şehir bulunmaktadır: Cebelibereket, Denizli, Eskişehir, Kırklareli, Kırşehir, Malatya ve Trabzon. Bununla beraber işletme sayısı bakımından ilk beşte olmayıp çalışan nüfus içinde ilk beşte olan şehirler de şunlardır: Adana, Çorum ve Mersin. İşletme sayısında ilk beşe giremeyen güney şehirleri çalışan nüfus açısından ilk beşe girmeyi başarmıştır.

Tablo 14. Çalışan Sayısının Sektörel Dağılımı İçinde İlk Beş Şehre Göre Sıralanması

Maden Çıkarma	Tarım, Evcil Hayvanlar ve Av Balıkçılık	Dokuma	Çeşitli Bitkisel Madde ve Ağaç Ürünleri	Bina ve İnşaat	Maden ve Maden İşletmesi Makine İmalatı	Kâğıt ve Karton	Kimya	Karma
Zonguldak (7897)	İzmir (18.224)	İstanbul (10.653)	İstanbul (4698)	İstanbul (891)	İstanbul (4983)	İstanbul (1922)	İstanbul (1033)	İzmir (359)
Çorum (3022)	İstanbul (16.925)	Kayseri (4317)	İzmir (1517)	Balıkesir (717)	Balıkesir (1742)	İzmir (314)	İzmir (379)	Balıkesir (44)
Balıkesir (2836)	Aydın (7313)	İzmir (3921)	Kastamonu (1324)	Ankara (672)	Bursa (1426)	Ankara (97)	Gaziantep (312)	İstanbul (30)
İzmir (1061)	Gaziantep (5284)	Adana (3052)	Mersin (1093)	Manisa (623)	Kastamonu (1316)	Adana (57)	Balıkesir (185)	Manisa (14)
Ankara (660)	Balıkesir (4280)	Bursa (2872)	Bursa (1064)	Diyarbakır (570)	Konya (1274)	Konya (39)	Kütahya (181)	Kütahya (3)

Kaynak: Sanayi Sayımı 1927, 1969: 31-45. (Parantez içindeki rakamlar işletme sayılarını ifade etmektedir.)

Madencilik sektöründe taşkömürü işletmelerinde çalıştırdığı işçi sayısı ile Zonguldak açık ara önde görünmektedir. Bu sektörde işletme sayısı açısından ilk sırada yer alan Ankara beşinci sıraya gerilemiştir. Bu iki şehrin dışında sırasıyla; Çorum, Balıkesir ve İzmir gelmektedir. Bu üç şehir maden işletme sayısı sıralamasında ilk beşin içinde yer almamıştır.

Millî Mücadele Sonrası Yapılan İlk Sanayi Sayımı (1927) Verilerine Göre Türkiye Ekonomisinin Üretim Sektörleri

Tarım ve hayvancılık sektöründe ilk sırada İzmir ve ikinci sırada İstanbul yer alarak diğer şehirlere büyük fark atmışlardır. İşletme sayısında da ilk ikiyi paylaşmaları bu iki şehrin tarım ve hayvancılık sektöründe lider konumda olduklarını göstermektedir. İşletme ve çalışan sayılarıyla ilgili liste karşılaştırıldığında tek fark, Bursa yerine Aydın'ın üçüncü sıradan listeye dâhil olmasıdır. Dokuma sektöründe işletme ve çalışan sayısı bakımından liderlik İstanbul'un elindedir. İşletme sayısında listede olan Gaziantep ve Denizli yerini Kayseri ve Adana'ya bırakmıştır. Orman ürünlerinde İstanbul her iki alanda da lider konumundadır. Listedeki tek değişiklik Konya yerine Mersin'in gelmiş olmasıdır. Bina ve inşaat sektöründe işletme bazında birinci sırada olan Kırşehir çalışan sayısı bakımından listeye dâhil olamamıştır. Bu sektörde Kırşehir ve Bursa yerine; İstanbul ve Ankara dâhil olmuşlardır (Bakınız Tablo 14).

Maden işleme sektöründe kendi içinde sıralama farklılığı olsa da işletme ve çalışan sayısı il bazında sabit kalmıştır. Kâğıt sektöründe her iki alana göre ilk üç sıralamasıyla birlikte sabit kalmış, dördüncü ve beşinci sıralarda değişiklik olmuştur. Kimya sektöründe sadece Malatya ve Kütahya değişikliği yaşanmış diğer iller aynı kalmıştır. Karma sektörde genel anlamda bir değişiklik olmamıştır. İlk beş içinde en çok listede kalan iller şunlardır: İstanbul (8), İzmir (7), Balıkesir (6), Ankara (3), Bursa (3), Adana (2), Gaziantep (2), Kastamonu (2), Konya (2), Kütahya (2), Manisa (2), Aydın (1), Çorum (1), Diyarbakır (1), Kayseri (1), Mersin (1) ve Zonguldak (1). Hakkâri iliyle ilgili herhangi bir veri girişinin yapılmamış olması bu ilde herhangi bir işletme ve çalışan olmadığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Sanayi sayımı verilerinde 101 ve üstü çalışanı bulunan büyük işletmeye sahip olan ve sektör içinde işletme sayısı açısından ilk sıralarda yer alan iller şu şekildeydi: maden çıkarma-Zonguldak (22); tarım-İzmir (15) ve İstanbul (10); dokuma-Kayseri (15), Bursa (8) ve Adana (8); ağaç-İstanbul (5); kâğıt-İstanbul (1); maden işleme-Balıkesir (2); inşaat-Kocaeli (2), kimya-İstanbul (1) ve Kütahya (1) ve çeşitli sanayi-İstanbul (4). Karma sanayi alanında büyük işletme bulunmamaktaydı.

Aydın, Balıkesir, Bursa, Gaziantep, İstanbul, İzmir ve Kütahya tarımsal ürünlerde; Adana ve Kayseri dokuma ve Zonguldak maden çıkarma sektörlerinde ön plandaydı. Nüfus açısından ilk on içinde yer alan şehirlerden; Manisa (5338), Konya (5327), Kastamonu (4867), Ankara (4243) ve Malatya (2447) işletme sayısı açısından ilk sırada yer almamaktaydı.

Sonuç

1927 sanayi sayımı Türkiye'nin sanayi sınıfları olarak on temel alan belirlemiştir: Tarım-hayvancılık; maden-makine; dokuma; ağaç ürünleri; inşaat; kimya; maden çıkarma;

kâğıt; karma (elektrik) ve çeşitli sanayi. Bu alanlar içinde Türkiye'nin ekonomi lokomotifini belirleyen dört ana sektör olmuştur: “*Tarım-hayvancılık; maden-makine; dokuma; ağaç ürünleri*”. Bu dört sektör; işletme sayısı açısından %92,64 ve istihdam açısından %84,34'lük bir paya sahiptir. Söz konusu sektörler içinde tarım-hayvancılık alanına dayalı işletmeler %43,59'luk bir orandadır ve tüm çalışanların %43,01'i bu sektörde istihdam edilmiştir (Bakınız Tablo 2). Bir başka ifadeyle Türkiye ekonomisinin ana lokomotifi tarım ve hayvancılık olmuştur. Savaştan yeni çıkmış, iç-dış borçlar ve kapitülasyonlar nedeniyle ekonomisi büyük yara almış bir ülkenin, tarım ve hayvancılık yoluyla kalkınmayı planlaması çok doğal karşılanmalıdır. Tarım ve hayvancılık alanında geçmişten gelen tecrübe ve bilgi birikiminin yanında halkın büyük çoğunluğunun bu sektör üzerinden yaşamını idame ettiriyor olması söz konusu sektörü ön plana çıkarmıştır. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan misak-i iktisadi kararları çerçevesinde dışarı bağılı olmadan milli kaynaklar üzerinden sanayileşmeye gidilmesi hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda milli zenginlik kaynaklarımız olan tarımsal ürünler, maden ve ormanlar hammadde olarak görülmüş ve bu kaynaklar üzerine sanayi inşa edilmeye çalışılmıştır. Bununla beraber maden çıkarma sektörünün teknoloji; maden işleme sanayinin de 1927 yılı verilerine göre %43,5 gibi yüksek bir oranda hammadde ithal etmesi her iki sektörü de dışa bağımlı kılmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nin bu ilk sanayi sayımı göstermiştir ki Türkiye'deki işletmelerin büyük çoğunluğu bir sanayi tesisi olarak düşünülemez kadar küçük aile işletmeleridir. Ülkede orta ve büyük sanayi işletmelerinin yok denilecek kadar az olması; çanta, cüzdan, eldiven, fırça vb. küçük eşyaların yapımının da sanayi içinde değerlendirilmesine neden olmuştur. Testi, çanak ve çömlek yapımı bina ve inşaat sanayisi içinde ele alınmıştır. Kırşehir'in Avanos ilçesinde bu alanda özellikle geleneksel aile işletmeleri yaygınlık göstermektedir. Bu nedenle Kırşehir söz konusu sektörde işletme sayısı açısından ilk sırada gelmektedir. İstanbul ve İzmir şehirleri de nüfus ve toplam işletme-çalışan sayısı açısından ilk sırada yer almaktadır. Ankara henüz istenilen düzeyde bir atılımı gerçekleştirememiştir. Hakkâri'de herhangi bir sanayi işletmesi mi yoktur veya bir bilgi noksanlığı mı vardır bilinmez ama şehirle ilgili hiçbir veri girişi yapılmamıştır. Tüm bu veriler dikkate alındığında, uygulamadaki bazı eksiklikler ve verilerdeki küçük tutarsızlıklar da bir kenara bırakıldığında, bu sayımın yeni kurulan devletin ekonomik yapısı hakkında genel bir çerçeve oluşturduğu söylenebilir.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı tek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akduru, H. E. (2023). Yüzyıllık çınarlar: Erken Cumhuriyet Dönemi Türk girişimleri üzerine bir inceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 25(2), 861-876.
- Altıparmak, A. (1998). Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında müteşebbis sınıfının gelişimi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. (13), 169-181.
- Ceylan, U. ve Bayazıt, M. (2012). Avanos (Nevşehir) çömlekçiliğinin bölgedeki turizm pazarlamasındaki önemini değerlendirilmesi. A. Öger (Ed.), *1.Uluslararası Nevşehir tarih ve kültür sempozyumu bildiriler-3 kitabı içinde* (s. 73-83). Ankara: Nevşehir Üniversitesi Yayınları.
- Cillov, H. (1952). Türkiye’de sanayi sayımları. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. 13(1-4), 199-228.
- Cillov, H. (1970). İktisadi istatistiklerimizde 50 yıllık gelişmeler. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. 30(1-4), 27-46.
- Durmuş, S. ve Aydemir N.K. (2016). Atatürk dönemi Türkiye ekonomisi (1923-1938). *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 7(12), 155-167.
- Karayaman, M. (2014). Ankara Elektrik Türk Anonim Şirketi tarihçesi. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*. 16(1), 51-52.
- Kasalak, K. (2012). Teşvik-i sanayi kanunları ve Türkiye’de sanayileşmeye etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (27), 65-79.
- Kayıran, M. ve Saygın, S. (2019). İzmir İktisat Kongresi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*. 2(5), 27-70.
- Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin tanımı, nitelikleri ve sınıflandırılması hakkında yönetmelik karar sayısı: 2005/9617 (2005). Resmi Gazete, (25997).
- Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) (2019, Mart). *Ankara İli Maden ve Enerji Kaynakları*, Erişim adresi: https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Ankara_Madenler.pdf
- Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) (2019, Mart). *Bursa İli Maden ve Enerji Kaynakları*, Erişim adresi: https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Bursa_Madenler.pdf
- Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) (2019, Mart). *Eskişehir İli Maden ve Enerji Kaynakları*, Erişim adresi: https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Eskisehir_Madenler.pdf
- Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) (2019, Mart). *Kastamonu İli Maden ve Enerji Kaynakları*, Erişim adresi: https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/kastamonu_madenler.pdf
- Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA). (2019, Mart). *Zonguldak İli Maden ve Enerji Kaynakları*, Erişim adresi: https://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Zonguldak_Madenler.pdf
- Öz, Hilal. (2018). *Atatürk Döneminde madencilik (1923-1938)*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Özçelik, Ö. ve Tuncer, G. (2007). Atatürk dönemi ekonomi politikaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 253-266.

- Sanayi sayımı 1927. (1969). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Sarıçoban, G. (2020). Atatürk döneminde (1923-1929) Türkiye ekonomisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (44), 226-236.
- Şahinkaya, S. (2019). Cumhuriyetimizin ilk sanayi sayımı 1927: “Bir hesaplaşma hazırlığı”. *Çalışma ve Toplum*. 1(60), 179-208.
- Vural, İ. Y. (2008). Atatürk dönemi maliye politikaları: liberal iktisattan karma ekonomiye. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (20), 77-114.
- Yıldırım, V. E. (2014). 1923-1938 Yılları arasında Türkiye’de sanayi alanında özel sektör-devlet ilişkilerinin tarihi ve ekonomik açıdan analizi (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Yılmaz, E. (2024). 1927 Sanayi sayımı. *Atatürk ansiklopedisi*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayın No: 487, 1-6.
- Yücel, H. (2017). *Cumhuriyet ekonomisinin kuruluşu ve gelişimi*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 347.
- 28 Teşrin-i evvel 1927 umumî nüfus tahriri mufassal neticeler fasikül I. (1929). Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü.